

ben van. Itélkeznie kell a gyenge teljesítmények felett. Ha erre nem képes, akkor eredményessége megkérdőjeleződik.

Ma egy tanárképző főiskoláról kikerülő jól képzett diplomás legveszedelmesebb versenytársa a tanárképző főiskoláról kikerülő képzetlen diplomás. A szakképzettek nevében szoltam annak reményében, hogy a "menedzser típusú iskolaigazgatók" meg fognak keresni bennünket.

MAYER RUDOLF

Zsákutca vagy fejlesztő élettér?

A kérdés az iskolára vonatkozik. Angelo V. Boy és Gerald J. Pine könyve az Egyesült Államokban jelent meg*, széleskörű szakirodalmi áttekintéssel és önálló vizsgálatokkal igazolva, hogy az iskolák lépcsőfokain felfele haladó generációk nem fejlesztő élettérben, hanem átlagra szabott, és egyoldalúan értelmi képességekre építő keretek között nevelődnek. Ez pedig zsákutca, hiszen így nem válhatnak képessé az egészséges együttműködésre sem.

A könyv fejezetenkénti ismertetése helyett inkább azokat a tanulságokat és megoldási módokat válogattam össze, melyek a mi viszonyaink között leginkább felhasználhatók lehetnek. Belátható, hogy - a nagy társadalmi különbségek ellenére - a mi iskoláinkban is felmerül az általános gond: "az átlagos szolgáltatás", az átlagra irányuló oktatás. Azok a szülők, akik gyermekeik egyéni adottságait, tehetségét képesek megítélni, általában iskolán kívül kénytelenek ennek megfelelő foglalkoztatást keresni. Alig enyhít ezen néhány speciális vagy kísérleti iskola. Másoldalról közelítve azt is megállapíthatjuk, hogy a hátrányos környezetben felnövekvő gyermekek számára méginkább elégtelen az átlagra figyelő, mindenkit foglalkoztató, de igazán senkire sem figyelő iskola. Ők még az átlagot is nehezen érhetik el, közülük a tehetségesek csak igen ritkán emelkedhetnek ki. A címben kiélezett kérdés azért is elgondokodtató, mert tudjuk, hogy átlagos személyiség nem létezik. Mindenki sajátos bánásmódot igényel, de különösen a kisgyermek, aki éppen a számára kedvező élettérben bonthatja ki saját értékeit. Hogy erre nincs elég pénzünk?

Igaz, hiszen még a hozzánk viszonyítva gazdag országokban sem biztosítottak a feltételek. A szemléletbeli változás mégis jelentős. Talán a könyv néhány gondolatának felidézése is segítheti a hazánkban ismert "személyközpontú", differenciált oktatási metodikákra épülő iskolakoncepciók elterjesztését.

A pszichoszociális fejlődés és fejlesztés - a szerzők szerint - a gyermek életterében, viselkedésében ragadható meg. Minden szociális interakció ide sorolható, akár eredeti, akár következmény. Az együttes tevékenység közben kell megtalálnunk az egyén és mások között lejátszódó hatásfolyamatok okait és jellemzőit. Természetes, hogy az iskolai munka során is érdeklődésünk középpontjában áll a család, a szűkebb társadalmi környezet és a gyermektársadalom. Kulcskérdés tehát az együttléti színvonal, minősége.

A jó kapcsolatra tanítani kell a gyermekeket saját élményeikre támaszkodva, önálló törekvéseiket támogatva. Különösen fontos ez a pszichoszociális problémákkal küzdők

* Angelo V. Boy and Gerald J. Pine: Fostering psychosocial development in the classroom. Charles C. Thomas Publisher, 1988. Springfield, USA

esetében, hiszen a korai állapotukban ezek normál bánásmóddal is orvosolhatók.

Crisci, P. a pszichoszociális fejlődés feladatait a következőkben látja**:

1. Meg kell tanulni az önértékelést (kéességek, lehetőségek, önjellemzők).
2. Intellektuális célokat kell kitűzni és azok kitaró megvalósítására törekedni.
3. Gyakorolni kell a vágyak kielégítésének későbbre halasztását (hiszen ez az igazi örömforrás).
4. Saját döntésig kell eljutni, amikor csak lehetséges.
5. Viselkedésünkért felelősséget kell vállalnunk.
6. Tudatosná kell tenni a másoktól való elszakadást, a függetlenedést is.
7. Interaktív, kommunikatív kapcsolatokat kell kiépítenünk másokkal.
8. Vállalunk kell a konfliktusok elviselését és gyakorolunk kell a problémák megoldását.

A mi viszonyaink között is ideje szembenézni a kérdéssel, hogy hol a helye mindezeknek az iskolákban. A tanórán, vagy azon kívül? Egyetértünk a szerzőkkel és azt válszadjuk: a teljes nevelő-oktató folyamatban. Az óvodától a főiskoláig legyen ez a tanterv szerves része! Olyan curriculumok szükségesek, melyekben az értelmi és érzelmi motívációk alapok egyensúlyba kerülnek. Ki kell különbölnünk az elidegenedést okozó mechanizmusokat, eleve önállóságra, sőt egyre inkább állampolgárságra szoktatva a növendékeket. A szerzők hivatkoznak Bronfenbrenner V.-re, aki egy nemzeti értékekbe ágyazódó tantervet javasolt, amelyben lehetőség nyílik az aktív polgár önépítő magatartására.***

A pszichoszociális szempontok további kifejtésénél a szerzők elsősorban a következőkre gondoltak. Az egyén individuális szükségletei párhuzamosak és egyenrangúak szociális szükségleteivel. Ezen szükségletek között az interakciók a mindennapi viselkedésben formálódnak. A viselkedésjellemzők viszonylag stabilak, tehát kezelhetők a nevelési folyamatban. A gyermekek mindinkább késsé válnak szükségleteik kifejezésére (verbalizálására) és önálló mérlegelésre. Nem felesleges időöltés a tantervek végrehajtásakor az individuális problémákból adódó konfliktusok felszínre hozása és közös megoldása. Gondolunk kell arra, hogy az iskolában jelen vannak a pszichoszociális problémákkal élők, a kortársak, akik később mentálisan beteg felnőttekké válhatnak. A korai prevenció rendkívül jelentős, a közös felelősségvállalás pedig kiváló nevelési terpet kínál. Az osztálytermek természetes (jó esetben családi) környezetében az egyéni gondok felszínre kerülhetnek, és tapintatos - bár közvetett utakon - de megközelíthetők.

Ismét elkerülhetetlen a külföldi tapasztalatokkal párhuzamosan feltennünk a kérdést: megfelelő-e a tanárok pszichoszociális érettsége? Ha az iskolában általában tapasztalható eljárásmodokat nézzünk, nemmel válaszolhatunk. Vannak természetesen kivételek is. A tehetséges tanárokon túl azok rendelkeznek nagyobb érzékenységgel és problémakezelési képességgel, akik speciális, személyes törődést eleve feltételező munkát vállaltak. (Például képességfejlesztő iskolában). A tanári mesterség elsajátításában - sem Amerikában, sem nálunk - nem vált központi kérdéssé "a fejlesztő képességek" kezelése, alakítása. Erre vonatkozóan is vannak hazai kísérletek (például a videos képességfejlesztő programok), de a "személyközpontúságot" a pályaszociálizáció teljes folyamatában kellene végre érvényesíteni.

A tanárokból elsősorban a következő kvalitásokat tartják nélkülözhetetlennek a humán értékek megfelelő szintű érvényesítése az emberi kapcsolatokban, a kapcsolat-

** I. m.: 8. o.

*** Bronfenbrenner, V.: Alienation ant the four worlds of childhood, Phi. Delta Kappan, 1986.

pítés képessége, a döntés kompetencia, kritikai gondolkodás és más személyek támogatásának készsége.

Angelo V. Boy és munkatársa egy vizsgálat során azt tapasztalta****, hogy azoknak a tanároknak a tanítványai, akik nagyfokú empátiával és megértéssel bírtak és kellően kongruensek voltak, a tantervi értékelésben is magasabb szintre jutottak. Sőt, ezeknek a fiataloknak kevesebb fegyelmi problémája volt, viselkedésük természetesebbé, gondolkodásuk magasabb szintűvé vált.

Úgy tűnik tehát, hogy a pszichoszociálisan érettebb tanár kedvezőbb tanulási körülményeket képes biztosítani.

A kutatók sajátos láncreakciót figyeltek meg. Eszerint az érzelmek által keltett motívációk befolyásolják a gondolkodást, a gondolkodás pedig a viselkedést. A nevelőmunkában mindenképp alapos viselkedéselemzésre van szükség (a determináló tényezők leginkább: az otthoni helyzet, a fizikai állapot, a családi betagolódás, a tanulási nehézségek, a kulturális depriváció). A tanuló kétségtelenül függ környezetétől, de viselkedésének oka mégis mélyebb gyökerei: a ki nem mondott (nem verbalizált) nem tudatos érzelmek mögöttese. Ezek azok a motívumok, melyek végsősoron befolyásolják a gondolkodást és a viselkedést, illetve cselekvést. A tudat alá szorított érzelmek interperszonális konfliktusokhoz vezetnek (esetleg bizonyos körülmények között feltörnek). Úgyanakkor tudnunk kell azt is, hogy az érzelmek őszinte kifejezése kockázatos. Nem közömbös a pedagógus számára, hogy a kifejeződő (felszínre hozott) érzelmek vizsgálhatóvá teszik a motívációkat is, tehát a mélyebb szinteket.

A nevelés feladata, hogy az önismeret elemi kialakulásával párhuzamosan megfelelő (például osztály-) szituációkban gyakorolják magukat a tanulók. Később eljuthatnak érzelmeik önelemzéséig. Végül kialakulhat a "transzformált önismeret", melynek során az egész képessé válik előre befolyásolni belső állapotát a kívánt cselekvés érdekében. "Tudom mikor és hogyan fejezzem ki igazi érzelmeimet."*****

A továbbiakban azokból a kutatásokból idézünk, melyek az individualizált oktatás feltételeit és körülményeit elemezték. Waxman-Wang-Anderson és Walbert (1985) azt bizonyították, hogy összeegyeztethetők az egyéni és a pszichoszociális oktatási célok.***** Ennek feltételei: 1. Az oktatás az egyes tanulók képességeire és szükségleteire alapuljon. 2. A tananyag és az oktatási folyamat a tanulók aktív részvételével valósuljon meg. 3. Diagnosztikus értékeléssel tájékozódjunk a tanulók tudásáról, a megértés színvonaláról. 4. A tanulók vállalkozásai adjanak támpontot az egyéni tanulástervezésre, majd annak értékelésére is. 5. A tudományos alapok kiéptítésében legyen kiemelt az alkalmazott és alternatív tevékenység és az annak megfelelő tananyagtervezés. 6. A tanulók fokozatosan legyenek képesek megválasztani tanulási célokat és tevékenységeket. 7. Segítsenek másoknak egyéni céljaik elérésében és kooperáljanak csoportcéljaik érdekében.

Belátható, hogy a fenti feltételek megvalósításához újabb megközelítési módok, eljárások szükségesek. Kiemelkedik ezekből a különböző elképzeléseken (pszichológiai iskolákon) alapuló csoportmunka. A már idézett állampolgári nevelés és az egyénre szabott (személyközpontú) oktatás egyaránt feltételezi a T-csoport jellegű foglalkoztatást.

Dinkmeyer és Losonczy ennek egy változatát dolgozta ki, részben az adleri pszichológia, részben saját tapasztalatai alapján.***** Jellemzőként ebből csak néhány

**** I. m.: 10. o.

***** I. m.: 23. o.

***** I. m.: 31. o.

***** I. m.: 35. o.

kulcsszót idézünk: a kollaboráció (csoportban és osztályban), konzultáció (az érintett társas egységgel), a bizalom légköre (a vita nem folyhat csoporton kívül), a konfrontáció (a szempontok feltárása és ütköztetése), a kommunikáció (a személyes érzelmek közvetítésével), az elkötelezettség (önmaguk és a csoport megváltoztatására).

A csoportmódszer megvalósítható kiscsoportban és osztálykeretben is. Glasser, V.***** például a tanulók szociális felelősségének felkeltésére és viselkedésük megváltoztatására az osztályvita három típusát alkalmazta: 1. szociális problémák megoldására, 2. intellektuális témák nyitott megvitatására, 3. nevelésvizsgálati célú megbeszélésre (a curriculum tanári megértéséhez).

A Glasser-féle osztályviták mindenkor összefüggenek a csoporthelyzettel, melyben minden egyén érdekelt. A problémákat diák és tanár egyaránt felvetheti és megoldhatja. A vita sohasem vezethet megtorló intézkedésekhez. A vezető a problémák megoldásához közeledve pozitív motivációt igyekszik biztosítani. Az eszmecserében mindig kapcsolódni kell a tanár és minden tanuló nézeteihez, de csak az adott témakörben. Kicsiknél 10-13 perc, felső tagozatosoknál már 30-40 perc lehet az időtartam, de sohasem formálisan meghatározva.

A tanár nem azonos helyen ül, mindenkor a szituáció szerint helyezkedik el a tanulók között. A fiúkat és a lányokat nem ülteti egymás mellé, de az izgó-mozgó tanulókat és a halk és hangos gyerekeket sem. (Igy látja célszerűnek a kiegyensúlyozott kommunikáció érdekében.) A vitát valaki (nem feltétlenül tanár) mindig bevezeti és folyamatosan ösztönzi. Ha a vita fegyelmi tárgyú, vagy egy-egy tanuló konkrét viselkedésére vonatkozik, még azon a napon meg kell beszélni. A csoportvezető lényeges törekvése, hogy igaz elképzelések, eszmék, illetve tapasztalatok maradjanak meg a gyerekekben. Potenciálisan minden tanulót képessé kell tenni a jó közreműködésre, senkit nem szabad hátrányos helyzetbe hozni.

Glasser leszögezi, hogy bár a tanulók múltját nem tudta megváltoztatni az osztályvitákkal sem, de jobb helyzetbe hozta őket a szervezett munkafolyamatokban. Ezt pedig megfelelő prevenciót, eredményt jelez.

A könyv olvasása közben örömmel fedeztem fel, hogy a szerzők egyik hivatkozási forrása T. Gordon magyarul is olvasható könyve*****. A harmadik fejezetben (a tanár, mint tanácsadó) egyik legjobb elgondolásnak tartja T. Gordon "szeretet-pedagógiáját", és a pszichoszociális fejlődés elősegítésében is kiemeli a szerző törekvéseit. Magam is úgy gondolom, hogy a támogatás, segítő magatartás vállalása és módszertanának megtanulása eredményeket ígér. Eldöntendő azonban, hogy ezt a pedagógiát milyen feltételek mellett lehet adaptálni hazai viszonyaink között.

Vállalkozó pedagógusok kiképzése az első lépés, amely öröndetesen már folyamatban van. Időszerű azonban a Gordon-szisztémára alapozó kísérleti iskolák intenzív támogatása is, hogy mielőbb kialakuljon ilyen típusú élő intézmény, együtt más kezdeményezésekkel (mint pl. a Zsolnai-iskola, vagy a Waldorf-típusú nevelőintézmény). Ezek az új típusú iskolák, miként már régebben a Gáspár-féle "munkaiskola" is, pezsdítő hatásúak a pedagógusképzésre és általában az iskolák működésére.

Talán sikerült a sokféle kutatásból táplálkozó korszerű útmutatást nyújtó könyv néhány részletének felidézésével és ajánlásával kedvet ébreszteni a pedagógiai kutatókban és a nevelőképző intézmények oktatói és hallgatói körében az alaposabb megismerésre.

***** I. m.: 43. o.

***** T. Gordon: T. E. T. A tanári hatékonyság fejlesztése Gondolat, 1989.

A címben feltett kérdés csak úgy válaszolható meg helyesen - a nevelők szándéka szerint - ha szabadulni akarunk az elidegenítő, dogmatikus iskolai hagyományoktól és "személyközpontú" fejlesztésre törekszünk, hogy valódi élettér vegye körül növendékeinket óvodától az egyetemig, és ne csupán zsákutcába futó, egyoldalúan oktató környezet.

VASTAGH ZOLTÁN

A társas érintkezés pszichológiájáról

Ha pénzem, sok-sok pénzem volna, minden tanár kollegám névnapjára - meglepetésként - Joseph P. Forgas könyvét, A társas érintkezés pszichológiáját adnám.

Még alaposan át sem tanulmányoztam a könyvet, csak bele-beleolvastam, már hírről adtam főiskolás tanítványaimnak, s kérem őket, áldozzanak a könyvre majdnem 100 Ft-ot. Mert megéri megvenni.

Hogy miért?!

Mert szellemi lázba hozza az olvasót. Mert könnyed és elegáns stílusban íródott. Mert szellemes és játékos. Mert mély, - s mert tág az a világ, amelyet átfog. És nagyon praktikus.

Úgy képzelem el Forgas urat, mint egy hihetetlenül kíváncsi, éles elméjű, állandóan szellemi izgalomban élő játékos és komoly gyermeket.

Lehet hogy az asszociációim önkényes! - de a könyv olvasása kapcsán minduntalan Neumann János (TV-ben látott!) arcára emlékezem.

Úgy képzelem el Joseph P. Forgas-t, mint akinek a kezében egy komoly nagytűt van, amelyet az emberi kapcsolatok fölé tart, s azon keresztül nézi, s láttatja velünk is a csodát. Vele együtt ámulunk el azon, hogy milyen bámulatosan gazdag, eleven és kimeríthetetlen az embernek emberhez fűződő kapcsolata. Lenyűgöző szakirodalmi tájékozottságával nem nyomja agyon az olvasót. A különféle témákban megismerteti velünk a kutatások eddigi eredményeit. Nincsenek lábjegyzetek. Nem kell a könyvet ide-oda forgatni, hogy maradéktalanul megérthessük mondanivalóját. Képes a legbonyolultabb összefüggéseket is nagyon szabatosan, tisztán és világosan megfogalmazni. Beavatja az olvasót az emberi kapcsolatok titkaiba. Az az érzésünk, hogy felnövünk a szerző mellé, amíg olvassuk a könyvet.

Finom elemzőkészsége is örömforrás az olvasó számára.

Mert miről is szól a könyv?

Arról, hogy miképpen észleljük mi a többi embert. A személyészlelés pontosságának kérdéseit járja körül. Mit látunk, amikor nézünk? - hogy látunk, - és miért így és nem másképp? Hogyan dolgozzuk fel az özönlő információkat? Hogyan torzítunk? - A környezet és háttér, - az előzetes tudásunk, a sztereotípiáink ... stb. hogyan befolyásolja ítéletalkotásunkat?! Megerősít az egyik részben, majd elbizonytalanít a következőben.

Már az eddig felismert témák tanulmányozása is valódi önvizsgálatra szorítja az olvasót. Ha ez ilyen egyszerű és magától értetődő - ha ez ilyen összetett és szerteágazó okokra vezethető vissza, talán nagyobb alázattal kellene oldani és kötni, látni és láttatni emberi kapcsolatainkat.

Nem csak a tárgyi világ éri meg, hogy elmélyülten tanulmányozzuk. Hanem az emberi kapcsolatok világa is! Mennyi szenvedéstől, félreértéstől és értelmezéstől óvhat-